

УДК 911.9:[332.33:502.1](477.83-22)

П. С. Войтків

кандидат географічних наук,
доцент кафедри конструктивної географії і картографії
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів

С. С. Кравців

кандидат технічних наук,
доцент кафедри конструктивної географії та картографії
Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
(НА ПРИКЛАДІ БРОДІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

На сьогоднішній день дедалі гостріше постає питання щодо стану, використання, збереження, відтворення і оптимізації земельних ресурсів. Нераціональне використання, підвищення рівня антропогенного навантаження на довкілля спричиняють значні зміни їхнього стану.

У процесі дослідження використовували матеріали форми 6-зем та фондові матеріали відділу земельних ресурсів Бродівського району Львівської області. Проаналізовано використання земель за категоріями їх призначення.

В результаті виявлено зменшення площ ріллі і незначне збільшення лісистості, зменшення розораних та порушених земель на території району, незначне збільшення забудованих ділянок.

Ключові слова: *земельні ресурси, цільове призначення земель, агроєкосистема, структура земель, рілля, розораність, порушені землі, рекультивація.*

Voitkiv P., Kravtsiv S. CURRENT STATE AND USE OF LAND RESOURCES (ILLUSTRATED BY THE EXAMPLE OF THE BRODY DISTRICT OF LVIV REGION)

Today, the question of the state, use, conservation, reproduction and optimisation of land resources is becoming more and more acute. Irrational use and increasing level of anthropogenic pressure on the environment cause significant changes in their condition.

In the process of research, materials of the 6-zem report form (Report on the availability of land and its distribution by land owners, land users, and types of economic activity) and materials of the Land Resources Department of Brody District have been used. The use of land by destination categories has been analysed.

As a result, there has been found a decrease in the area of arable land and an inconsiderable increase in forest cover, reduction of ploughed and disturbed soil in the district, a slight increase in built-up areas.

Keywords: *land resources, purposeful use of lands, agroecosystem, land structure, arable land, ploughing, disturbed soil, re-cultivation.*

Сучасний стан та використання земельних ресурсів, ефективне відтворення порушених земель, відновлення родючості ґрунтів і забезпечення на цій основі ресурсоекологічної безпеки життєдіяльності людини належать до пріоритетних напрямків сучасності. Це зумовлено тим, що майже всі земельні ресурси України охоплені гострою кризою, в результаті чого держава зазнає великих економічних, соціальних і екологічних збитків.

Бродівський район розташований на північному сході Львівської області. Межує із північного-заходу – з Радехівським, із заходу з Буським, з південного-заходу – із Золочівським районами Львівської області. На півночі – Горохівським районом Волинської області і на сході з Радивилівським районом Рівненської та Кременецьким районом Тернопільської області.

Ґрунтовий покрив Бродівського району є неоднорідним. Вологий клімат з промивним водним режимом, водно-льодовикові піски і супіски та елювій верхньокрейдяних відкладів як ґрунтоутворюючі породи, майже суцільна (в минулому) лісова і лучна рослинність сприяли формуванню в межах цієї

території дерново-підзолистих, дерново-карбонатних, лучних, дернових і болотних ґрунтів [1].

Формування ґрунтів подільської частини Бродівщини відбулось в умовах тісного поєднання двох процесів ґрунтоутворення – підзолистого і дернового. Залежно від інтенсивності прояву того чи іншого процесу ґрунтоутворення сформувались різні генетичні типи і підтипи ґрунтів з характерними їм агрохімічними властивостями та природною родючістю [1].

Поширені по всій поліській частині Бродівського району чорноземи опідзолені глеюваті, також є ясно-сірі, сірі і темно-сірі, дерново-карбонатні, дернові та лучні, лучно-болотні, болотні ґрунти. Торфовища низинні залягають у заплавах річок і їх приток та утворилися в умовах надмірного зволоження під покривом болотної рослинності. Змиті та розмиті ґрунти ярів та балок характеризуються повністю змитим гумусовим горизонтом і на поверхню виходить ілювіальний горизонт, а іноді і материнська порода. Ці ґрунти потребують залуження і заліснення [1].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Навантаження, здійснюване людиною на будь-яку агроєкосистему великої площі, значною мірою залежить від структури угідь, адже вони значно різняться між собою за ступенем вразливості. Динаміка структури сільськогосподарських угідь, лісових площ і інших природних угідь подана в таблиці 1 на прикладі 1993, 2000, 2007, 2011, 2016 років.

Площі тих чи інших угідь на протягом років змінюються (табл. 1). Багаторічні насадження, пасовища і сіножаті зберігають тенденцію до зростання, чого не можна сказати про рілля, площа якої з 1993 р. по 2000 р. зростала, а з 2007 р. по 2016

р. повернулася на рівень, наближений до показника 1993 р.

Взагалі, з 1993 р. по 2000 р. спостерігається досить значне зростання площ сільськогосподарських угідь – на 17 048 га і лише незначне зменшення цього показника (на 1 030,6 га) у 2007 р. Це свідчить про підвищення антропогенного навантаження на ґрунти району в цілому, хоча кількість ріллі з 2000 р. по 2016 р. мала спадну тенденцію. Щодо несільськогосподарських угідь, то тут прослідковується зростання площ під лісом, чагарниками і болотами, що є сприятливим для екологічної ситуації загалом (табл.1).

Таблиця 1

**Структура земельного фонду Бродівського району
(за даними 1993, 2000, 2007, 2011, 2016 рр., га)***

Рік	Загальна площа	С/г угіддя	Рілля	Сіно-жаті	Пасо-вища	Багато-річні насадження	Лісові площі	Чагарники	Під водою	Болота
1993	116 205	51 227	42 830	3 684	4 419	294	37 932	852	1 574	296
2000	116 205	68 275	49 085	7 840	10 362	988	38 529	881	1 550	306
2007	116 205	67 244,4	42 570	11 364,2	12 301	1 008,8	38 749	909,1	1 459	603,9
2011	116 205	67 687,5	42 493	11 373	12 288	1 012,7	39 225	918,6	1 470,3	605,3
2016	116 205	67 157,7	42 415	11 302,6	12 204,5	1 072,03	40 004,7	982,5	1 472,7	593,3

*матеріали форми б-зем

Зміни площ тих чи інших угідь пояснюються трансформацією ділянок одних угідь у інші у зв'язку із консервацією деградованих земель.

Дані, наведені в таблиці 2, говорять про те, що протягом багатьох років навантаження на землі Бродівського району було різним.

Беручи до уваги сільськогосподарське виробництво, бачимо, що розораність пікового значення набула у 2000 р. (порівняно з 1991 р. зросла майже на 5 тис. га). У цей же рік площа порушених земель зросла порівняно з базовим (1991 р.) у два рази. Відповідно, площа рекультивованих земель у 2000 р. також була максимальною (99 га). З 2000 до 2016 рр. розораність має спадну тенденцію – показник доходить до рівня, нижчого за базовий. При цьому зменшується площа порушених і рекультивованих земель, хоча площа перших залишається на значному рівні (738 га) (табл. 2). Отже, незважаючи на зниження рівня розораності, як порушені землі,

беруться до уваги лише торфорозробки і землі, які порушені при будівництві.

Рілля трансформується в основному у пасовище, рідше у сіножаті чи ліс. На місці сіножатей виникають чагарники, що, скоріш за все, є наслідком природної трансформації, а точніше, ренатуризації, що в кінцевому результаті позитивно позначається на екологічному стані місцевості. Пасовища, в свою чергу, переходять у лісові угіддя, що також несе позитивні екологічні наслідки.

Загалом, кардинальні зміни щодо трансформації угідь мають місце лише в розрізі сільськогосподарських угідь. В інших видах угідь ці зміни є незначними, мають цілком природний характер, тобто відбувається процес ренатуризації (вторинне заболочення, заростання чагарником тощо), кінцевим результатом якого є переведення земель із певних сільськогосподарських угідь у природні – ліс, болото.

Таблиця 2

**Використання земель Бродівського району
(за даними 1991, 2000, 2003, 2007, 2011, 2016 рр., га)****

Рік	Загальна площа району	Всього с/г угідь	Розораність територій	Заповідні території	Порушені землі	У тому числі		Рекультивация
						торфорозробки	при проведенні буд. робіт	
1991	116 205	68 140	43 618	589,4	405	337	28	74
2000	116 205	68 275	48 267	589,4	814	792	22	99
2003	116 205	67 476	41 265	589,4	1012	978	34	25,3
2007	116 205	67 244	40 161	589,4	771	741	30	1,8
2011	116 205	67 687,5	39 916	589,4	756	721	38	2,6
2016	116 205	67 157,7	39 616	589,4	738	711	27	3,8

**матеріали форми б-зем та фондові матеріали Бродівського районного відділу земельних ресурсів

Площа лісів і інших лісовкритих земель станом на 1.01.2016 р. становить 40 004,69 га або 34,43 % від

загальної площі земель району, тобто збільшилася у порівнянні з 2007 роком (табл. 3).

Для характеристики земель лісового фонду використовують показники розподілу за формою користування та цільового призначення, а також розподіл лісів за породним складом, віком, повнотою насаджень та бонітетом.

Із загальної площі лісів та інших лісовкритих земель найбільшу площу займають лісові землі вкриті лісовою рослинністю (деревною та чагарниковою) – 36 622,89 га (92,34 % від загальної площі лісів району) в 2007 році, а в 2016 р. – 36 367,11 га (90,9 %), тобто дещо зменшилася. Площа лісових земель не вкритих лісовою рослинністю займають лише – 397,1 га (1 %) в 2007 році, тоді як в 2016 році збільшилася до 701,75 га (1,75 %). Інші лісові землі також збільшили площу з 1 729,9 до 1 953,33 га та чагарники – 909,12 га до 982,51 га.

Перша група лісів зменшила площу із 4 283,12 га до 4 217,82 га. До цієї групи лісів відносяться ліси

зелених зон навколо міст і промислових центрів; охороні смуги вздовж річок, навколо озер та інших водойм; полезахисні та ґрунтозахисні ліси; захисні насадження на смугах відводу вздовж залізниць, автомобільних доріг і каналів [2]. Друга група лісів незначно, але збільшила площу з 35 207,3 га до 35 277,4 га. Це експлуатаційні ліси, ліси спецзон і спецсмуг, обсяг лісокористування в яких визначається розрахунковою лісосікою, що не перевищує середньорічного приросту деревини [2].

До підгрупи лісів та інших лісовкритих площ з основною визнаною функцією їх використання належать: ліси для виробництва деревини, площа яких збільшилася з 30 926 га до 31 224,74 га; ліси для захисної, природоохоронної та біологічної мети, площа яких також, збільшилася – з 2 733,2 га до 3 024,7 га, а от площа лісів, які використовують для відпочинку навпаки зменшилася до 1 632,89 га.

Таблиця 3

Структура лісових площ та інших лісовкритих земель Бродівського району за 2007, 2016 роки (га)*

Лісові площі та інші лісо вкриті землі	2007	2016
Загальна площа лісів та інших лісовкритих земель:	39 659,02	40 004,69
лісові землі вкриті лісовою рослинністю	36 622,89	36 367,11
лісові землі не вкриті лісовою рослинністю	397,1	701,75
інші лісові землі	1 729,9	1 953,33
чагарники	909,12	982,51
З усіх лісів та інших лісовкритих площ:		
Групи лісів:		
I група лісів	4 283,12	4 217,82
II група лісів	35 207,3	35 277,4
З основною визнаною функцією використання:		
для виробництва деревини	30 926,0	31 224,74
для захисної, природоохоронної та біологічної мети	2 733,2	3 024,7
для відпочинку	1 752,7	1 632,89

*матеріали форми 6-зем

У зв'язку з невиснажливим, безперервним лісокористуванням зростає значення не тільки деревної сировини, але й недеревних ресурсів лісу, що становить резерв для збільшення продовольчого фонду країни та забезпечення населення цінними продуктами харчування.

Основна роль належить таким недеревним ресурсам як живиця, березовий сік, гриби, ягоди і лікарські рослини. За останні 10 років запаси дикорослих ягід зменшились на третину, що пов'язано із зменшенням кількості та площі зрубів лісів, розкиданістю ділянок, збільшенням площ освоєних земель, зростанням рекреаційного навантаження, невпорядкованістю сировинної бази, зменшенням урожайності через зміни кліматичних умов та погіршення екологічної ситуації [3].

Основними причинами загибелі лісових насаджень як і в попередні роки залишаються лісові пожежі, пошкодження ентомологічними шкідниками, вплив несприятливих погодних умов.

Площа забудованих земель станом на 1.01.2016 р. становила 4 226,55 га або 3,64% від загальної площі району. Із загальної площі забудованих земель, з 2007 по 2016 роки, частка під житловою забудовою збільшилася з 537,03 га або 12,7 % від загальної площі забудованих земель до 598,66 га або 14,3 %. Площа земель промисловості також, збільшилася з

95,62 га (2,26 %) до 100,4 га (2,39 %). Площа земель під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами та відповідними спорудами зменшилася з 779 га (18,43 %) до 711,62 га (16,91 %). Площа земель комерційного та іншого використання збільшилася з 34,99 га (0,83%) до 43,98 га (1,05 %). Землі громадського використання дещо збільшили площу – з 208,12 га до 208,84 га. Площі земель, які використовуються для транспорту і зв'язку та землі для технічної інфраструктури зменшили площу за останні роки, тоді як землі для відпочинку та інші відкриті землі дещо покращили свої показники.

Забудовані землі розглядаються не як засіб виробництва, що притаманно сільськогосподарському виробництву, а як просторовий базис забезпечення життєдіяльності і включає простір, що знаходиться під ними і над ними. Переважно більшість забудованих земель сконцентрована в межах населених пунктів, як первинної одиниці розселення людей. В умовах реформування земельних відносин відбувається невпинне розширення, збільшення площ забудованих земель, хоча існуюча житлова і виробнича забудова відзначається низькою щільністю, незадовільними соціальними, економічними та екологічними умовами проживання населення [3].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Загальна площа водних ресурсів за останні роки в Бродівському районі збільшилася. Так, в 2007 році вона становила 1 459,07 га, тоді як в 2016 році – 1 472,7 га., що в основному пов'язано із збільшенням площ ставків (табл. 4).

Частка водних ресурсів у Бродівському районі є незначною – 1,27% від загальної площі земель району. В структурі водних ресурсів прослідковується збільшення площ природних водотоків (річки та

струмки) – з 154,87 га до 154,97 га. Площа штучних водотоків (канали, колектори, канами) зменшилася із 631,44 га до 628,05 га, тоді як озер, прибережних замкнутих водойм, лиманів не змінилася (29,8 га). Найбільше площу займають ставки, які збільшили площу з 642,96 га (44,06%) до 659,89 га (44,81%). Також на території Бродівського району розташовані відкриті заболочені землі, площа яких за останні роки зменшилася (табл. 4).

Таблиця 4

Структура водних ресурсів Бродівського району за 2007, 2016 роки (га)*

Водні ресурси	2007	2016
Загальна площа водних ресурсів	1 459,0	1 472,7
У тому числі під:		
природними водотоками (річками та струмками)	154,87	154,97
штучними водотоками (каналами, колекторами, канавами)	631,44	628,05
озерами, прибережними замкнутими водоймами, лиманами	29,8	29,8
ставками	642,96	659,89
Відкриті заболочені землі	603,91	593,29

*матеріали форми б-зем

Площі земель природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, та історико-культурного призначення за останні роки не змінилася. На території Бродівського району найбільшу площу займають землі природоохоронного призначення – 589,4 га, також велика кількість земель рекреаційного призначення – 355,0 га. Площа земель історико-культурного призначення становить – 17,4 га, ще менше земель оздоровчого призначення – лише 5 га.

Отже, стан та використання земельних ресурсів за категоріями цільового призначення Бродівського району має такі тенденції щодо змін:

– використання площ сільськогосподарських угідь свідчить про підвищення антропогенного навантаження на ґрунти району в цілому, хоча кількість ріллі має спадну тенденцію;

– багаторічні насадження, пасовища і сіножаті протягом усього періоду зберігають тенденцію до зростання;

– на несільськогосподарських угіддях прослідковується зростання площ під лісом, чагарниками і болотами, що є сприятливим для екологічної ситуації загалом;

– використання площ земель під забудову збільшується;

– площа водних ресурсів району дещо збільшилася за рахунок збільшення кількості ставків, однак вона є досить незначною відносно області;

– площі земель природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного

призначення є досить незначними і за останні роки не змінилися;

– за результатами дослідження пропонується збільшити площу лісових насаджень; перевести частину земельних ресурсів з унікальною місцевою флорою і фауною під заповідні території, тим самим уберегти для майбутніх поколінь природні ландшафти від людського втручання в ці екосистеми.

Список використаних джерел

1. Гаськевич В.Г.осушені мінеральні ґрунти Малоого Полісся / Гаськевич В.Г., Позняк С.П. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2004. – 256 с.

2. Земельний кодекс України. – Львів : Укртехнології, 2001. – 80 с.

3. Паньків З.П. Земельні ресурси: Навчальний посібник / Паньків З.П. – Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 272 с.

References

1. Gas'kevych V.G., & Poznyak. S.P. (2004). Osusheni mineral'ni grunty Malogo Polissya. [Dried Mineral Soils of Small Polissya]. Lviv : Publishing center of the LNU name of Ivana Franka. [in Ukrainian].

2. Zemel'nyj kodeks Ukrainy. Landed code of Ukraine. (2001). [in Ukrainian].

3. Pan'kiv. Z.P. (2008). Zemel'ni resursy [Land Resources]. L'viv : Publishing center of the LNU name of Ivana Franka. [in Ukrainian].